

תקציר

במחקר ובדיון הציבורי בנושא ביטוח אבטלה שב ועולה המושג 'סיכון מוסרי' (moral hazard). המשמעות הכלכלית של המושג היא כי ביטוח, בשל צמצום הנזק מהאירוע השלילי, מוביל לשינוי בהתנהגות המבוטחים המגביר את ההסתברות להתרחשות האירוע מפניו הוא מבטח. בהקשר לאבטלה, הטענה היא שמתן דמי אבטלה מהווה תמריץ להתאים ולהאריך את תקופת האבטלה כדי לנצל ניצול מלא של תקופת הזכאות.

בעבודה זאת נבחנת השאלה **באיזו מידה דפוסי מציאת עבודה של מובטלים בעלי מאפיינים שונים משקפים תכנון לאור תקופת הזכאות לדמי אבטלה?** לצורך כך, נבנה מודל תאורטי המבקש להסביר את הקשר בין מאפייני המשק והפרט המובטל לבין משך האבטלה. על בסיס נתוני המוסד לביטוח לאומי על אודות מובטלים בשנים 2007, 2009 ו-2011, מבוצעת בחינה אמפירית דו-שלבית: בשלב הראשון מנותחת התנהגות מוצאי העבודה בתוך תקופת הזכאות. בשלב השני מנותחת התנהגות מובטלים שתקופת זכאותם הסתיימה טרם מציאת עבודה חדשה. באמצעות הפרדה זו, מתאפשרת הבחנה בין מאפייני מובטלים שניצלו את מלוא תקופת הזכאות בשל קושי למצוא עבודה חדשה, ובהתאם גם לא מצאו עבודה לאחר תום תקופת הזכאות, לבין אלו שתכננו ובחרו בכך מטעמי סיכון מוסרי.

ממצאי העבודה מצביעים כי במבט כולל, כ-21% בלבד מכלל המובטלים באוכלוסיית המחקר מצייתים למודל הסיכון המוסרי (מיצוי מלא של הזכאות לאבטלה וחזרה לעבודה מיד לאחר מכן). מבין המאפיינים השונים, עלייה בדמי האבטלה להם זכאי המובטל מגבירה את הסיכוי להתנהגות התואמת את מודל הסיכון המוסרי. קבוצות נוספות אשר נמצא כי הן מתנהגות על פי סיכון מוסרי הן גברים מבוגרים נשואים, נשים מבוגרות רווקות, משפחות עם מספר ממוצע של ילדים ועולים חדשים. אלו אינן בהכרח קבוצות העובדים החזקות ביותר במשק, ולעומת זאת, מבחינת המאפיינים אשר היה צפוי כי יגבירו סיכון מוסרי: מקצועות מבוקשים, תעסוקה מלאה במשק והשכלה אקדמאית – הם התגלו כלא מובהקים או, עבור אקדמאים, משפיעים בכיוון ההפוך מהמצופה. זאת, על אף שעבור כל אלו היה צפוי כי לאור סיכוי גבוה למציאת עבודה, הסיכון בהמתנה לתום הזכאות יהיה נמוך ויתקיים סיכון מוסרי. בנוסף, אוכלוסיות אשר היה צפוי כי יתקשו בשוק העבודה גם הן אינן מצייתות למודל הסיכון המוסרי ונוטות להמשיך באי-עבודה גם לאחר תום הזכאות. בין אלו במחקר עלו משפחות מרובות ילדים, תושבים במועצות מקומיות ערביות ובעלי ותק גבוה בעבודה לפני האבטלה.

בבחינת השפעת תנאי המאקרו במשק היה צפוי כי צמיחה ותעסוקה מלאה יגבירו את הסיכון המוסרי, אולם נמצא כי האוכלוסיות המושפעות מתנאי צמיחה הן דווקא האוכלוסיות אשר אינן נחשבות חזקות (בעלי ותק גבוה, בעלי ילדים והשתייכות ליישוב ערבי) ואשר מלכתחילה לא היה צפוי כי ימצאו בסיכון מוסרי משמעותי. עבור קבוצות אלו דווקא בשנת צמיחה לא ניכרה ההמתנה לתום הזכאות למציאת עבודה או תוספת חודשי המרווח. בנוסף, בצדו השני של המחזור העסקים, נמצא כי עובדים בתחום ההיי-טק התקשו למצוא עבודה בשנת 2009, שאופיינה במחסור בביקוש לעבודה כתוצאה מהמשבר הכלכלי העולמי.

ממצאי המחקר מעלים את הצורך בהתייחסות מורכבת יותר המכלילה גורמים רבים יותר להתנהגות של סיכון מוסרי. בעוד שהמודל הכלכלי מתמקד בסיכוי למציאת עבודה (והסיכון לכישלון במציאת עבודה לפני תום הזכאות) כמרכיב המרכזי המבדיל בין אלו המועדים ואלו שאינם מועדים לסיכון מוסרי, מחקר זה מצביע על כך שהתחשבות במרכיב זה בלבד אינה מאפשרת ניבוי אמין של התנהגות מובטלים. תוצאות המחקר מצביעות על גורמים כגון נזילות המשאבים, התועלת מהפנאי ואופי העבודות אשר זמינות למובטלים לעומת הכישורים שלהם כמרכיבים חיוניים להבנת משך אי העבודה של המובטלים. יתר על כן, הממצא הבסיסי לפיו כ-40% מהמובטלים ממשיכים להיות מובטלים למשך חודש או יותר לאחר ניצול הזכאות, כאשר אין להם הכנסות מאבטלה או מעבודה, מעיד כי יש לבחון האם יתכן והכשל בעיצוב ביטוח האבטלה בישראל אינו סיכון מוסרי, אלא תקופת זכאות קצרה יתר על המידה.